

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 26 czerwca 2026 r.

Poz. 4920

UCHWAŁA NR XXIII/130/2026 RADY GMINY OLSZÓWKA

z dnia 15 czerwca 2026 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Olszówka na lata 2026-2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2026 r., poz. 662) w związku z art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 z późn.zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Olszówka uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Olszówka na lata 2026-2029”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Olszówka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Olszówka
/-/ Zbigniew Górecki

Załącznik do uchwały nr XXIII/130/2026
Rady Gminy Olszówka
z dn.15 czerwca 2026 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY OLSZÓWKA NA LATA 2026 – 2029

OLSZÓWKA 2026

WSTĘP	3
1. POŁOŻENIE I KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA GMINY.....	4
2. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI – ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANU GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
4. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	8
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	15
5.1. <i>Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami</i> ..	15
5.2.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030	15
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	16
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	17
5.2. <i>Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa</i>	18
5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	18
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	19
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego	21
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego	22
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY.....	23
6.1. <i>Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków</i>	23
6.2. <i>Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków</i>	24
6.3. <i>Zabytki ruchome</i>	25
6.4. <i>Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)</i>	25
6.5. <i>Zabytki archeologiczne</i>	25
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	26
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej	26
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	26
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	33
7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE	34
8. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	36
8.1. <i>Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”</i>	36
8.2. <i>Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego</i> ...	38
8.3. <i>Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych</i>	39
9. CHARAKTERYSTYKA I OCENA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW.....	40
10. OBSZARY NAJWIĘKSZEGO ZAGROŻENIA DLA ZABYTKÓW W GMINIE	44
11. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	46
11.1. <i>Gminna ewidencja zabytków</i>	46
11.2. <i>Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków</i>	46
11.3. <i>Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego</i>	47
11.4. <i>Podjęcie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami</i>	48
11.5. <i>Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.</i>	48
12. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	50
13. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	51
14. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	52

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Olszówka związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach,

może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Olszówka na lata 2026-2029 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Olszówka na lata 2022-2025* przyjętego Uchwałą Nr XXXV/214/2022 Rady Gminy Olszówka z dnia 10 marca 2022 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina wiejska Olszówka (do 1954 r. funkcjonowała jako gmina Drzewce z siedzibą władz w Olszówce), powołana uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu nr XVIII/98/72 z dnia 5 grudnia 1972 r., położona jest w centrum Polski, we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 170 km od Poznania, w powiecie kolskim, zajmując 8,1% jego powierzchni we wschodniej części, granicząc z województwem łódzkim. Siedzibą władz samorządowych jest miejscowość Olszówka, położona w centrum gminy, która jest dawną wsią szlachecką o średniowiecznym rodowodzie. Oddalona jest ok. 16 km na południowy wschód od Koła, stolicy powiatu. W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Gmina zajmuje obszar 81,7 km², w tym użytki rolne pochłaniają 92% powierzchni, stąd funkcją wiodącą gminy jest rolnictwo, a tereny leśne, położone głównie w południowo-wschodniej części, zajmują tylko 2,8% powierzchni gminy. Jest to najniższy wskaźnik lesistości spośród gmin powiatu kolskiego. Gmina Olszówka należy do obszarów słabo zaludnionych. Według danych GUS na 31.12.2024 r. zamieszkiwana była przez 4 110 osób, stanowiąc 4,7% ogółu mieszkańców powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 51 os./km² i jest niższa od średniej powiatowej i wojewódzkiej. Strukturę osadniczą gminy tworzy 20 wsi sołeckich: Adamin, Dębowiczki, Drzewce, Głębokie, Grabina, Krzewata, Łubianka, Młynik, Mniewo, Nowa Wioska, Olszówka, Ostrów, Ponętów Górny Pierwszy, Ponętów Górny Drugi, Przybyszew, Szczepanów, Tomaszew, Umień, Zawadka, Złota.

Gmina Olszówka sąsiaduje:

- od północy z gminą Kłodawa,
- od południa z gminą Dąbie,
- od zachodu z gminą Grzegorzew,
- od wschodu z gminą Grabów, która należy do powiatu łęczyckiego, w województwie łódzkim.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych długości ok. 100 km, osiem odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 45 km. Przez gminę przebiegają również trasy dróg: wojewódzka nr 263 relacji Słupca – Sompolno – Kłodawa – Dąbie, o długości ok. 11 km; równoleżnikowo przez północne tereny gminy wiedzie niewielki, długości 3 km, fragment międzynarodowej linii kolejowej E-20 Berlin – Warszawa – Moskwa, zaś południkowo

przebiega około 10. kilometrowy odcinek magistrali węglowej nr 131 Chorzów Batory – Tczew, ze stacją w Ponętowie Górnym Pierwszym. Ponadto w bliskiej odległości od południowej granicy przebiega autostrada A-2 ze zjazdem w Dąbiu. Natomiast najbliższe porty lotnicze znajdują się w Poznaniu i w Łodzi.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego obszar gminy położony jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionów: Kotlina Kolska, Wysoczyzna Kłodawska w części północnej i Równina Kutnowska w części wschodniej. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, ukształtowana została w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Krajobraz stanowią bezzeziorne obszary staroglacjalne, które cechują się rozległymi równinami moreny dennej, rozciętej dolinami denudacyjnymi. Omawiany teren obejmuje fragment Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, w tzw. Krainie Wielkich Dolin. Sieć wodna gminy należy do zlewni rzeki Warty. Przez jej obszar przepływają: Struga Olszówka, rzeki Tralalka i Orłówka oraz Kanał Mniewo. Rzeki Orłówka i Tralalka są dopływami, przepływającej w pobliżu północnej granicy gminy, rzeki Rgilewki stanowiącej dopływ Warty. Natomiast w odległości kilku kilometrów na południe od granicy gminy płynie rzeka Ner, która również jest dopływem rzeki Warty. W punkcie przecięcia koryta Orłówki z zachodnią granicą gminy znajduje się najniższy położony punkt całego obszaru. Jego rzędna wynosi około 96,0 m n.p.m. Najwyższy zaś punkt na terenie gminy znajduje się na powierzchni wysoczyzny denno-morenowej, w rejonie wsi Krzewata w północno – wschodniej części gminy. Jego rzędna wynosi około 128 m n.p.m. Głównym podłożem skalnym omawianego obszaru są utwory mezozoiczne należące do górnej kredy. W dolinie rzeki Orłówki zalegają pokłady torfu. Wypełniają one obniżenia dolinne i starorzecza. W północnych częściach występują niewielkie pokłady soli kamiennej – część złoża „Kłodawa I”. Na terenie gminy występują nieoszacowane zasoby bogactw naturalnych – piasków, żwirów i złoża torfów, które aktualnie nie są eksploatowane.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła dopiero w czasach średniowiecznych i w okresie nowożytnym. Za panowania Bolesława Chrobrego, omawiane tereny należały do kasztelanii łęczyckiej. W dokumentach źródłowych Olszówka wzmiankowana jest w 1398 r., jako własność szlachecka. Również o innych miejscowościach wspominają dokumenty z odległych czasów, np. Umień wymieniano, jako własność szlachecką, w dokumencie Kazimierza Wielkiego z 1364 r., wcześniej w 1242 r. wzmiankowany jako Unienie. Głębokie wymieniane jest w dokumentach sądowych w 1443 r. za sprawą sporów między duchownymi, również w XV w. wymieniana jest po raz pierwszy Krzewata, a w rejestrze poborowego pow. łęczyckiego z 1576 r. m.in. Ponętów, Olszówka. Terenów gminnych nie ominęły najazd Szwedów w 1655 r., późniejsze epidemie, eksploatacja i rabunek mienia przez wojska napoleońskie, represje popowstańcze z lat 1863 - 1864. Aż do 1866 roku wspomniane tereny administracyjnie związane były z historyczną Ziemią Łęczycką. Wtedy to, po nowym podziale administracyjnym Królestwa Polskiego, zostały włączone do utworzonego powiatu kolskiego w guberni kaliskiej. Po II rozbiorze Polski w 1793 r. dostały się pod panowanie pruskie, wówczas na tereny gminy nastąpił również napływ ludności niemieckiej, po której widomym śladem są cmentarze ewangelickie. Natomiast w 1815 r. ziemie te znalazły się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należały do guberni kaliskiej

Królestwa Polskiego. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, młodzież wysyłał na roboty przymusowe, zajmował majątki ziemskie i kościelne, a ich właściciele wysiedlał, wielu straciło życie, wśród nich proboszcz z Umienia. Po wyzwoleniu przez wojska radzieckie w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX w. i początku XXI w. Obecnie podejmowane przez samorząd gminny działania podnoszą atrakcyjność gminy nie tylko dla mieszkańców.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są z biografią zapisanych w jej historii osób, np.:

- o w Umieniu urodził się 23 lutego 1886 r. Maciej Kułakowski, pseudonim „Mieczysław”, zm. 2 lipca 1965 r. w Warszawie, działacz socjalistyczny, poseł PPS, wybrany w wyborach parlamentarnych w 1919 r. do Sejmu Ustawodawczego II RP, w okręgu wyborczym Kutno-Gostynin-Lęczyca;
- o w Mniewie 25 czerwca 1779 r. urodził się Jan Paweł Jerzmanowski herbu Dołęga, generał wojsk polskich, szwoleżer w gwardii cesarza Napoleona I, z którym przebywał na Elbie i walczył przy jego boku do końca pod Waterloo. Odznaczony Krzyżem Virtuti Militari i tytułem Kawalera, a następnie Barona Cesarstwa. Zmarł w Paryżu 15 kwietnia 1862 r., pochowany na cmentarzu Montmartre.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.: na cmentarzu w Umieniu znajduje się Grób Nieznanego Żołnierza, przy którym odbywają się gminne uroczystości patriotyczne, natomiast przy Urzędzie Gminy w Olszówce usytuowano głaz z tablicą pamiątkową dla uczczenia 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, na której widnieje orzeł i napis: *Wdzięczni za bezcenny dar Niepodległej Ojczyzny - Mieszkańcy Gminy Olszówka*. Również tutaj znajduje się tablica upamiętniająca Stanisława Wesołowskiego - zasłużonego pracownika przedwojennej administracji samorządowej, podczas okupacji członka organizacji konspiracyjnych, straconego przez hitlerowców w Dreźnie w 1944 r.

W krajobrazie kulturowym gminy widoczne są też w wielu miejscowościach małe obiekty kultowe – kapliczki i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej m.in. w miejscowościach: Krzewata, Mniewo, Umień, Grabina, Tomaszew. Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy gminy są cmentarze, oprócz katolickiego w Umieniu, również ewangelickie w Zawadce i Szczepanowie, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego - kościół parafialny i dzwonnica w Umieniu, wiatrak koźlak w Tomaszewie - przykład wiejskiego budownictwa przemysłowego.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne - tradycja, legendy, obrzędy, postaci i zdarzenia historyczne, nazewnictwo - są wyrazem troski władz

samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Olszówka na lata 2026-2029* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.)
Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:
 - a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
 - b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, planie ogólnym gminy, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planach odbudowy albo decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, zagadnień ochrony zabytków

- i opieki nad zabytkami (art. 18),
- c) obowiązek uwzględniania w planie ogólnym gminy, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowym planie odbudowy, zabytków nieruchomości objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 wraz z ich otoczeniem oraz ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków (art. 19 ust. 1),
 - d) obowiązek uwzględniania w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków (art. 19 ust. 1a),
 - e) obowiązek uwzględniania w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ochrony zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, wniosków i rekomendacji audytów krajobrazowych oraz planów ochrony parków krajobrazowych (art. 19 ust. 1b),
 - f) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
 - g) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy (art. 22 ust. 4),
 - h) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2),
 - i) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
 - j) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)
 - k) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
 - l) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1).
 - m) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami

upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r., poz. 647 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2026 r., poz. 13)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 ze zm.)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),

- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się na wniosek nabywcy o 50 % (art. 68 ust. 3). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 r., poz. 418 ze zm.

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 707)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru

zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.2.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne

wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:
 - ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),
 - wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
 - model i system wartościowania zabytków;
 - plany zarządzania dla pomników historii;
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
 - system bezpieczeństwa zabytków;
 - projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
 - cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
 - wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
 - włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
 - wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
 - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
 - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jednaście celów operacyjnych,

które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmocnienie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

- 1) Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:
 - a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,
 - b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;
- 2) Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:
 - a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:
 - obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
 - realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
 - modernizację obiektów zabytkowych,
 - tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,
 - b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:
 - wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
 - identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami

- planistycznymi,
 - działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,
 - c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:
 - tworzenie parków kulturowych,
 - wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
 - d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;
- 3) Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:
- a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:
 - wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
 - tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
 - określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
 - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
 - zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
 - określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,
 - b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:
 - wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
 - wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,
 - zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
 - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,
 - c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
 - wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
 - zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
 - zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
 - zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,
- 4) Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:
- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,

- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

- 1) Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:
 - a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
 - b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
 - c) poprawę estetyki miast i wsi,
 - d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
 - e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.
- 2) Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego *Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2025-2028* przyjęty został Uchwałą Nr XIX/444/25 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 24 listopada 2025 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp., poz. 8774).

Program opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 ma na celu systematyczną i kompleksową ochronę dziedzictwa kulturowego oraz poprawę warunków życia mieszkańców i turystów, przy jednoczesnym wsparciu zrównoważonego rozwoju regionu. Program jest dokumentem strategicznym, który wyznacza cele, działania, odpowiedzialne instytucje oraz źródła finansowania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Jest dokumentem skierowanym nie tylko na ochronę fizyczną zabytków, ale również ich adaptację do współczesnych potrzeb społecznych i turystycznych.

Sformułowano główny cel *Programu*, którym jest zapewnienie trwałego zachowania i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu z uwzględnieniem ochrony jego wartości historycznych, społecznych i kulturowych.

W przyjętym dokumencie określono 3 cele szczegółowe, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Poprawa stanu zachowania zabytków i przeciwdziałanie ich degradacji.

Kierunki działań:

- systematyczna inwentaryzacja i monitoring zabytków,
- zabezpieczanie dziedzictwa przed zagrożeniami,
- ochrona dziedzictwa niematerialnego,
- zahamowanie degradacji i aktywizacja obiektów.

Cel szczegółowy 2. Budowanie społecznej świadomości i odpowiedzialności za dziedzictwo

kulturowe regionu Wielkopolski.

Kierunki działań:

- edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego,
- integracja społeczna wokół dziedzictwa w duchu partycypacji społecznej, - nowoczesne technologie w promocji dziedzictwa,
- optymalizacja współpracy z właścicielami zabytków.

Cel szczegółowy 3. Włączenie dziedzictwa w rozwój społeczny i gospodarczy.

Kierunki działań:

- wzmocnienie wizerunku Województwa Wielkopolskiego poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym – budowanie marki,
- adaptacja potencjalnych obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych, kulturalnych i gospodarczych (dotyczy obiektów, które mogą znaleźć się w planach przejęcia własnościowego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego),
- rozwój turystyki kulturowej jako czynnika rozwoju regionalnego.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych –

urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

DĘBOWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., l. 20 XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-322/64 z dnia 21 maja 1984 r.

b. park, l. 20 XX w.

Rejestr zabytków Nr A-322/64 z dnia 21 maja 1984 r.

GLEBOKIE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, ob. szkoła, mur., ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków Nr A-490/231 z dnia 16 listopada 1993 r.

b. park, ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków Nr A-490/231 z dnia 16 listopada 1993 r.

KRZEWATA

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-323/65 z dnia 21 maja 1984 r.

b. lodownia, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-323/65 z dnia 21 maja 1984 r.

c. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-323/65 z dnia 21 maja 1984 r.

MNIEWO

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur. 1860 r.,

Rejestr zabytków Nr A-324/66 z dnia 21 maja 1984 r.

b. park, ok. 1860 r.

Rejestr zabytków Nr A-324/66 z dnia 21 maja 1984 r.

TOMASZEW

WIATRAK KOŹLAK, drew., XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-353/95 z dnia 19 czerwca 1984 r.

UMIEŃ

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA, drew., 2 poł. XVII w.

Rejestr zabytków Nr A-118/705 z dnia 2 sierpnia 1969 r.

W rejestrze zabytków figuruje również spichlerz dworski w Mniewie. Obiekt nie istnieje, wymaga wykreślenia z rejestru.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

DĘBOWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór, mur., l. 20 XX w.,
- b. park, l. 20 XX w.

GŁĘBOKIE

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, ob. szkoła, mur., ok. 1880 r.,
- b. park, ok. 1880 r.,
- c. spichlerz, mur., 1880 r.

KRZEWATA

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,
- b. spichlerz, mur., 2 poł. XIX w.,
- c. lodownia, mur., 2 poł. XIX w.,
- d. park, 2 poł. XIX w.

MNIEWO

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór, mur. 1860 r.,
- b. park, ok. 1860 r.

OLSZÓWKA

PARK DWORSKI, pocz. XX w.

PONĘTÓW GÓRNY DRUGI

PARK DWORSKI, ok. poł. XIX w.

SZCZEPANÓW

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

TOMASZEW

WIATRAK KOŹLAK, drew., XIX w.

UMIEŃ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

- a. kościół, drew., 2 poł. XVII w., dobudowa kruchty 1992 r.
- b. dzwonnica, drew., XVIII w.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, pocz. XIX w.,
- b. kaplica grobowa rodziny Byszewskich, mur., 1868 r.

ZAWADKA

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

6.3. Zabytki ruchome

Na terenie gminy Olszówka nie ma zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Obiekty ruchome, zewidencjonowane, stanowią wyposażenie kościoła par. p.w. św. Michała Archanioła w Umieniu. W skład wyposażenia wchodzi m.in.: rokokowy ołtarz główny z pocz. XVIII w., dwa ołtarze boczne z pocz. XVIII w., barokowy ołtarz w kaplicy północnej, obrazy, rzeźby, prospekt organowy z k. XVIII w.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Olszówka nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono też parków kulturowych. Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy zespoły dworskie w miejscowościach: Dębowice, Głębokie, Krzewata i Mniewo.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1 Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Olszówka nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2 Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Olszówka nie zewidencjonowano dotychczas stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

6.5.3 Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Olszówka został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Olszówka.

Miejscowość	Nr st. w miejscowości	Nr obszaru AZP	Nr na obszarze AZP	Funkcja	Chronologia/kultura
Krzewata	1	56-46	1	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ponętów Górny	1	57-45	104	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ponętów Górny	2	57-45	122	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Ponętów Górny	3	57-45	123	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Ponętów Górny	4	57-45	124	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ponętów Górny	5	57-45	125	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ponętów Górny	6	57-45	126	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Późne średniowiecze Okres nowożytny
Ponętów Górny	7	57-45	127	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Ponętów Górny	8	57-45	128	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Szczepanów	1	57-45	130	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Złota	1	57-46	1	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Złota	2	57-46	2	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Złota	3	57-46	3	Ślad osadniczy Relikty dworu	Późne średniowiecze Okres nowożytny
Złota	4	57-46	4	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Złota	5	57-46	5	Ślad osadniczy	Pradzieje
Złota	6	57-46	6	Ślad osadniczy	Kultura łużycka

Zawadka Nowa	21	57-46	7	Osada	Kultura łużycka
Zawadka Nowa	2	57-46	8	Ślad osadniczy Osada	Kultura łużycka Okres nowożytny
Zawadka Nowa	3	57-46	9	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka Okres nowożytny
Zawadka Nowa	4	57-46	10	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska
Zawadka Nowa	5	57-46	11	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	6	57-46	12	Osada	Kultura łużycka
Zawadka Nowa	7	57-46	13	Osada	Kultura łużycka
Zawadka Nowa	8	57-46	14	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	9	57-46	15	Osada Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska
Zawadka Nowa	10	57-46	16	Osada	Kultura łużycka
Zawadka Nowa	11	57-46	17	Ślad osadniczy Osada	Epoka kamienia Kultura łużycka
Zawadka Nowa	12	57-46	18	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	14	57-46	19	Osada Ślad osadniczy	Kultura łużycka Okres nowożytny
Zawadka Nowa	13	57-46	20	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Pradzieje Okres nowożytny
Zawadka Nowa	15	57-46	21	Ślad osadniczy	Kultura łużycka
Zawadka Nowa	16	57-46	22	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	17	57-46	23	Ślad osadniczy	Pradzieje
Zawadka Nowa	18	57-46	24	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	19	57-46	25	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	20	57-46	26	Osada	Okres nowożytny
Olszówka	1	57-46	51	Osada	Okres nowożytny
Olszówka	2	57-46	52	Osada Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska
Olszówka	3	57-46	53	Osada	Kultura pucharów lejkowatych
Olszówka	4	57-46	54	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Osada Ślad osadniczy	Kultura pucharów lejkowatych Wczesna epoka brązu Kultura łużycka Kultura przeworska
Olszówka	5	57-46	55	Osada	Okres nowożytny
Olszówka	6	57-46	56	Osada	Okres nowożytny
Olszówka	7	57-46	57	Ślad osadniczy Osada Osada	Kultura pucharów lejkowatych Kultura łużycka Kultura przeworska
Olszówka	8	57-46	58	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Olszówka	9	57-46	59	Ślad osadniczy	Pradzieje
Olszówka	10	57-46	60	Ślad osadniczy	Kultura łużycka
Olszówka	11	57-46	61	Ślad osadniczy	Kultura łużycka
Olszówka	12	57-46	62	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura pucharów lejkowatych Okres nowożytny
Olszówka	13	57-46	63	Ślad osadniczy	Epoka kamienia

				Ślad osadniczy	Pradzieje
Olszówka	14	57-46	64	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	1	57-46	65	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Głębokie	2	57-46	66	Ślad osadniczy	Pradzieje
Głębokie	3	57-46	67	Osada Osada Osada Dwór	Kultura łużycka Kultura przeworska Późne średniowiecze Okres nowożytny
Głębokie	4	57-46	68	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Pradzieje Późne średniowiecze
Głębokie	5	57-46	69	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska Okres nowożytny
Głębokie	6	57-46	70	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	7	57-46	71	Osada Osada Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska Okres nowożytny
Głębokie	8	57-46	72	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Dwór	Kultura przeworska Późne średniowiecze Okres nowożytny
Głębokie	9	57-46	73	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Pradzieje Okres nowożytny
Głębokie	10	57-46	74	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	11	57-46	75	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	12	57-46	76	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	13	57-46	77	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	14	57-46	78	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	15	57-46	79	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Głębokie	16	57-46	80	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	17	57-46	81	Ślad osadniczy Osada	Pradzieje Okres nowożytny
Głębokie	18	57-46	82	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	19	57-46	83	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	20	57-46	84	Osada Osada	Kultura łużycka Okres nowożytny
Głębokie	21	57-46	85	Osada Osada	Późne średniowiecze Okres nowożytny
Głębokie	22	57-46	86	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Późne średniowiecze Okres nowożytny
Głębokie	23	57-46	87	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	24	57-46	88	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	25	57-46	89	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Głębokie	26	57-46	90	Osada	Okres nowożytny
Głębokie	27	57-46	91	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Przybyszew	1	57-46	92	Ślad osadniczy	Pradzieje
Przybyszew	2	57-46	93	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Dębowiczki	1	57-46	94	Ślad osadniczy	Pradzieje

Dębowiczki	2	57-46	95	Ślad osadniczy	Późne średniowiecze
Dębowiczki	3	57-46	96	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Grabina	1	57-46	97	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Epoka kamienia Pradzieje
Grabina	2	57-46	98	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Grabina	3	57-46	99	Osada Ślad osadniczy	Kultura łużycka Kultura przeworska
Grabina	4	57-46	100	Osada	Kultura łużycka
Grabina	5	57-46	101	Osada	Kultura łużycka
Grabina	6	57-46	102	Ślad osadniczy	Pradzieje
Grabina	7	57-46	103	Osada	Okres nowożytny
Zawadka Nowa	1	57-46	105	Cmentarzysko	Kultura pomorska
Zawadka Nowa	22	57-46	106	Osada	Mezolit
Nowa Wioska	1	57-47	1	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Nowa Wioska	2	57-47	2	Osada	Okres nowożytny
Nowa Wioska	3	57-47	3	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Umień	1	58-45	1	Punkt osadniczy Ślad osadniczy	Późne średniowiecze Okres nowożytny
Umień	2	58-45	2	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Umień	3	58-45	3	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura przeworska Okres nowożytny
Umień	4	58-45	4	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Późne średniowiecze nieokreślona (Kultura łużycka?)
Umień	5	58-45	5	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Umień	6	58-45	6	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura przeworska Okres nowożytny
Szczepanów	2	58-45	7	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Szczepanów	3	58-45	8	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Szczepanów	4	58-45	9	Ślad osadniczy	Późne średniowiecze
Szczepanów	5	58-45	10	Osada Osada	Kultura łużycka Okres nowożytny
Szczepanów	6	58-45	11	Osada? Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Szczepanów	7	58-45	12	Ślad osadniczy Punkt osadniczy	Kultura łużycka Okres nowożytny
Szczepanów	8	58-45	13	Ślad osadniczy	Ślad osadniczy
Szczepanów	9	58-45	14	Ślad osadniczy	Ślad osadniczy
Szczepanów	10	58-45	15	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Szczepanów	11	58-45	16	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Szczepanów	12	58-45	17	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura przeworska Późne średniowiecze Okres nowożytny
Szczepanów	13	58-45	18	Ślad osadniczy	Okres nowożytny

Szczepanów	14	58-45	19	Punkt osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Szczepanów	15	58-45	20	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Szczepanów	16	58-45	21	Ślad osadniczy	Kultura przeworska
Szczepanów	17	58-45	22	Ślad osadniczy Punkt osadniczy	Kultura przeworska Okres nowożytny
Szczepanów	18	58-45	23	Ślad osadniczy	Późne średniowiecze
Szczepanów	19	58-45	24	Ślad osadniczy	Kultura łużycka?
Szczepanów	20	58-45	25	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Szczepanów	21	58-45	26	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ostrów	1	58-45	151	Osada Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura przeworska Wczesne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	2	58-45	152	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Ostrów	3	58-45	153	Ślad osadniczy Osada	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Ostrów	4	58-45	154	Ślad osadniczy	Neolit?
Ostrów	5	58-45	155	Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska
Ostrów	6	58-45	156	Punkt osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska
Ostrów	7	58-45	157	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Ostrów	8	58-45	158	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Ostrów	9	58-45	159	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka Okres nowożytny
Ostrów	10	58-45	160	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka Późne średniowiecze
Ostrów	11	58-45	161	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Wczesne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	12	58-45	162	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	13	58-45	163	Ślad osadniczy	Okres nowożytny
Ostrów	14	58-45	164	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Ostrów	15	58-45	165	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Wczesne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	16	58-45	166	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Nieokreślona Okres nowożytny
Ostrów	17	58-45	167	Osada Ślad osadniczy Osada Punkt osadniczy	Kultura przeworska Wczesne średniowiecze Okres nowożytny Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska
Ostrów	18	58-45	168	Punkt osadniczy	Okres nowożytny

Ostrów	19	58-45	169	Punkt osadniczy Ślad osadniczy	Okres nowożytny Pradzieje
Ostrów	20	58-45	170	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Okres nowożytny
Ostrów	21	58-45	171	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Późne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	22	58-45	172	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Osada	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Późne średniowiecze Okres nowożytny
Ostrów	23	58-45	173	Ślad osadniczy	Kultura łużycka?
Ostrów	24	58-45	174	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska Kultura wschodniopomorska
Ostrów	25	58-45	175	Ślad osadniczy	Kultura łużycka/Kultura wschodniopomorska
Ostrów	26	58-45	176	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Szczepanów	22	58-45	177	Znalezisko luźne	Neolit
Mniewo	24	58-46	135	Znalezisko luźne	Kultura łużycka

* dane przytoczone za gminną ewidencją zabytków archeologicznych gminy Olszówka wykonaną w 2012 r. oraz danymi przekazanymi przez Delegaturę w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

Gmina Olszówka zlokalizowana jest we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości 20 km od Koła i 200 km od Warszawy. Cechą charakterystyczną tego terenu jest brak jezior. W pobliżu granicy północnej płynie rzeka Rgilewka. Natomiast w odległości kilku kilometrów na południe od granicy gminy płynie rzeka Ner. Omawiany teren obejmuje fragment Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej w tzw. Krainie Wielkich Dolin i wchodzi w obręb Niziny Wielkopolskiej. Jest to teren równinny, na którym występują niewielkie zaniżenia. Średnia wysokość oscyluje w granicach 160 m n.p.m. Skrawek ziemi na północy wchodzi w skład Wysoczyzny Kłodawskiej. Głównym podłożem skalnym omawianego obszaru są utwory mezozoiczne należące do górnej kredy. W dolinie rzeki Orłówki zalegają pokłady torfu. Wypełniają one obniżenia dolinne i starorzecza. W północnych częściach występują niewielkie pokłady soli. Natomiast w północno-wschodniej części obszaru z bogactw mineralnych spotyka się węgiel brunatny oraz na dużej głębokości jurajskie rudy żelaza.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy pochodzą z epoki kamienia mezolitu (8000 lat p.n.e.) – są to jednak tylko pojedyncze znaleziska (Zawadka).

Od tego czasu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlany (osadnictwo grupuje się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych i dziś przez współczesne wsie), o czym świadczą znaleziska z następnych epok, poczynając od neolitu - młodszej epoki kamienia aż do czasów współczesnych.

Z okresu neolitu, pochodzą liczniejsze ślady osadnictwa grup ludzkich na omawianym terenie. Widoczne jest to zwłaszcza na przykładzie ludności kultury pucharów lejkowatych. Ludność tej kultury zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wzniesień. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku

pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Osadnictwo ludności kultury pucharów lejkowatych z terenu dzisiejszej gminy Olszówka liczy kilkadziesiąt osad, zwłaszcza w okolicach miejscowości Olszówka.

Mniej liczne są natomiast ślady obecności na naszych terenach kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równoległe z kulturą pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady ludności kultury amfor kulistych charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesna epoka brązu jest na terenie gminy słabo reprezentowana. Znamy tylko kilka stanowisk z tego okresu w okolicach Olszówki. Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie gminy jest bogato reprezentowane (Olszówka, Ostrów, Szczepanów, Umień, Złota, Zawadka).

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo ludności kultury łużyckiej na terenie gminy Olszówka jest bogato reprezentowane. Warto tutaj wspomnieć o znaleziskach z terenu miejscowości Mniewo. W trakcie prac rolnych znaleziono tutaj bransolety brązowe, które po przeprowadzeniu badań powierzchniowych, należy łączyć z funkcjonującym na tym obszarze cmentarzyskiem.

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbyt dużym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Kultura ta reprezentowana jest między innymi przez cmentarzysko w okolicach miejscowości Zawadka.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk identyfikowanych jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej (Olszówka, Ostrów, Szczepanów, Umień, Złota, Zawadka).

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem

w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki. Znaczący rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu. Zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza są najliczniej reprezentowanymi na terenie dzisiejszej gminy Olszówka. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości. Na uwagę zasługują relikty dworów średniowiecznych w miejscowościach Złota i Głębokie.

6.5.4 Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Olszówka wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach. Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim: inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól, rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (przebudowa drogi gminnej Nr G496068P w Zawadce, budowa drogi gminnej Nr G496023P w Krzewacie, budowa drogi gminnej Nr G496042P w Ostrowie, budowa kanalizacji sanitarnej wraz z przebudową sieci wodociągowej

w m. Umień, Szczepanów i Ponętów Górny Drugi; budowa kanalizacji sanitarnej wraz z przebudową sieci wodociągowej w miejscowości Mniewo, zagospodarowanie terenu w miejscowości Olszówka z przeznaczeniem na kompleks sportowo-rekreacyjny- etap I), wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Olszówka jest gminą typowo rolniczą. Brak jest natomiast na obszarze gminy większych zakładów przemysłowych i dużych obszarów leśnych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytnie.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów ruralistycznych i założeń dworsko-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są podejmowane działania i spotkania organizowane przez Gminną Bibliotekę Publiczną z/s w Łubiance wraz z Filią w Głębokim, której podstawowym zadaniem jest zaspokajanie potrzeb czytelnicznych oraz upowszechnianie wiedzy i rozwoju kultury mieszkańców gminy Olszówka. Również imprezy organizowane przez placówki oświatowe przy współpracy z samorządem gminnym, jednostkami OSP, Klubem Seniora i innymi stowarzyszeniami.

Depozytariuszami tradycji są także Koła Gospodyń Wiejskich np. w miejscowościach: Olszówka, Umień, Krzewata, Mniewo, Drzewce, Głębokie (w krajowym rejestrze KGW figuruje 10 kół z terenu gminy), które są również animatorami życia kulturalnego w swoich sołectwach, promują też i propagują lokalne tradycje, głównie rękodzieło i kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe (gęsi, kaczki, miód, potrawy z ziemniaków), które prezentują podczas lokalnych imprez, konkursów typu „Polska smakuje” czy „Bitwa regionów” oraz podczas Jarmarku Lokalnego Produktu, organizowanego przez „LGD Solna Dolina”, której członkiem jest Gmina Olszówka. Jarmark służy upowszechnianiu i promocji dziedzictwa kulturowego, integracji społecznej, a także przyczynia się do wsparcia lokalnych inicjatyw oraz promocji lokalnych twórców, kultywowania tradycji ludowej, prezentacji kuchni regionalnej i upowszechnianiu tradycyjnych przepisów.

Kulturotwórczą rolę spełniają także gminne jednostki OSP, które współpracują z KGW, placówkami oświatowymi i różnymi instytucjami przy organizacji uroczystości gminnych czy zawodów sportowo-pożarniczych.

W wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje. Mieszkańcy gminy nadal praktykują domowe przetwarzanie żywności, wyrabiają domowe nalewki i inne przetwory, praktykują ziołolecznictwo, używają tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą,

przekazują miejscowe legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne czy umiejętności rękodzielnicze.

Widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego są uroczyste msze z okazji Święta Plonów czy Orszak Trzech Króli, Misteria Wielkanocne, procesje Bożego Ciała i Odpust w Parafii p.w. św. Michała Archanioła w Umieniu. Do ciekawych wydarzeń kulturalnych i rekreacyjnych w gminie należą m.in. finały WOŚP, spotkania noworoczne, jasełka, koncerty kolęd i pastorałek, warsztaty wielkanocne, Gminny Dzień Kobiet, Dzień Strażaka, Europejskie Dni Dziedzictwa, Andrzejkki, obchody różnych świąt państwowych. Imprezy te odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Zachodzące wszędzie zmiany kulturowe, a także ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojonej skali działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarciem się na inne społeczności i kultury.

Wspomnieć należy również o heraldyce samorządowej, gdyż jednym z symboli i cennym elementem dziedzictwa kulturowego jest herb, przyjęty Uchwałą Nr XVIII /89/2000 Rady Gminy w Olszówce z dnia 19 kwietnia 2000 roku w sprawie ustanowienia wzoru herbu Gminy Olszówka. Herb przedstawia w ciemnoniebieskim polu tarczy złote drzewo liściaste o dwóch konarach, między którymi Najświętsza Maria Panna w półpostaci z Dzieciątkiem Jezus na lewym ręku. Jezus bez ubrania, Maria w niebieskiej sukience, nakrytej czerwonym płaszczem, aureole nad głowami Matki i Dziecka złote.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Olszówka zostało uchwalone przez Radę Gminy w Olszówce Uchwałą Nr XI/64/2029 z dnia 4 listopada 2019 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. II „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, w punkcie 4 „Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono rys historyczny gminy, wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wykaz stanowisk archeologicznych, przedstawiono ustalenia „Programu opieki nad zabytkami dla gminy Olszówka na lata 2013-2016”

W rozdz. III „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, pkt 4 przedstawiono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołów dworsko-parkowych obowiązuje:
 - a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
 - b) zachowanie zabytkowej zieleni (pielęgnacja i uzupełnianie drzewostanu, zachowanie układu alejek, podtrzymywanie składu gatunkowego według historycznych wzorów),
 - c) zachowanie zabytkowej zabudowy,
 - d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie: lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
 - e) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu,
 - f) prowadzenie badań archeologicznych podczas robót ziemnych w zakresie uzgodnionym z konserwatorem zabytków.
2. Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:
 - a) historyczna parcelacja,

- b) historyczne rozplanowanie,
- c) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- d) zachowanie zabytkowej zieleni.

Dla cmentarzy czynnych należy określić strefy ochronne równe szerokości strefy ochrony sanitarnej, natomiast dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości 10 m wokół ich granic, w których postuluje się wykluczenie nowej zabudowy.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokokąsowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycje na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowywania terenu.

Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Olszówka nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązuje jeden miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, który zawiera następujące zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

Uchwała nr XIX/129/2020 Rady Gminy Olszówka z dnia 30 września 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wybranych terenów położonych na

obszarze gminy Olszówka;

§ 8. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) w zakresie ochrony zabytków:
 - a) zachowanie obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków – wiatrak koźlak w m. Tomaszew, wpisany do rejestru zabytków pod nr A-353/95 z dnia 19 czerwca 1984 r.,
 - b) zachowanie obiektu zabytkowego ujętego w ewidencji zabytków – spichlerz w m. Głębokie, 1880 r.,
 - c) dla ochrony dziedzictwa kulturowego obowiązuje nakaz uwzględnienia przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami podczas realizacji inwestycji, zakaz lokalizacji tymczasowych obiektów budowlanych oraz zakaz lokalizacji wolnostojących urządzeń infrastruktury technicznej przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków;
- 2) w zakresie ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego:
 - a) strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w miejscowościach: Drzewce, Głębokie, Mniewo, Olszówka, Tomaszew, Zawadka, zgodnie z rysunkiem planu,
 - b) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa w granicach stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi nakaz przeprowadzenia badań archeologicznych,
 - c) nakaz uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych;
- 3) nie określa się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na brak takich obiektów na obszarze objętym planem.

Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z zapisów zawartych w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i są każdorazowo uzgadniane z Kierownikiem Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Inwestycje na terenie gminy Olszówka, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta).

Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Olszówka posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2005 r., który jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Olszówka, wpisane do rejestru zabytków, prezentują zróżnicowany stan zachowania.

DĘBOWICE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Usytuowany w zachodniej części wsi, w odległości ok. 1,5 km na wschód od drogi Kłodawa – Dąbie. W XIX w. majątek należał do dóbr Głębokiego. Jego właścicielem był Jan Byszewski. Ok. 1920 r. właścicielem został Witold Higersberger, budowniczy dworu. W l. 30 XX w. przekazał majątek na rzecz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W l. 50 XX w. na bazie gospodarstwa utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. W 1977 r. gospodarstwo przeszło na własność Stacji Hodowli Roślin w Chodowie. Obecnie własność prywatna.

Dwór murowany, parterowy, w głównej części podpiwniczony, nakryty wysokim dachem czterospadowym pokrytym blachodachówką. Do bryły głównej dostawione niższe przybudówki; od zachodu na planie połowy ośmioboku z tarasem, od południa prostokątna, nakryta dachem naczółkowym. Po stronie wschodniej główne wejście poprzedzone tarasem, z głęboką niszą sklepioną konchowo. We wszystkich połaciach dachu szerokie wystawki nakryte dachami dwuspadowymi. Wnętrze z zachowanym dawnym, dwutraktowym układem pomieszczeń, rozdzielonym korytarzem. Na osi hall na rzucie ośmioboku.

Obiekt w dobrym stanie technicznym. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 2001-2008. Wzmocniono więźbę dachową i strop na poddaszu, wymieniono pokrycie dachu, tynki zewnętrzne i wewnętrzne, stolarkę okienną i drzwiową.

Park założony w stylu krajobrazowym z elementami regularnymi na obrzeżach w postaci alei grabowych. Zieleni parkowa jest stosunkowo młoda; pierwsza faza założenia przypada na l. 20 XX w., a następna na lata powojenne, kiedy to wprowadzono liczne nasadzenia klonu i jarzębiny. Z pierwotnego założenia, poza alejami grabowymi, na uwagę zasługują pojedyncze egzemplarze lip i jesionów. Przypadkowe nasadzenia, nadmiernie rozrosłe samosiewny i nie pielęgnowane krzewy spowodowały unieczystnienie pierwotnej kompozycji. Szczątkowo zachowany układ komunikacyjny i kompleks wodny. Obiekt wymaga rewaloryzacji.

GLEBOKIE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Na początku XIX w. dobra Głębokie składały się z folwarków Głębokie i Dębowice oraz wsi: Głębokie, Grabina, Budy, Dębowiczki i osady Dębowice. Dobra te zajmowały powierzchnię ok. 900 ha, stanowiły własność Jana Byszewskiego. W drugiej połowie XIX wieku właścicielem majątku zostaje Wacław Higersberger, który w latach 80 XIX stulecia wznosi w Głębokiem siedzibę i zakłada wokół niej park krajobrazowy z rozległym sadem. Na początku XX wieku majątek Głębokie został rozdzielony pomiędzy dwóch synów Wacława Higersbergera, Witolda i Stanisława. Starszy syn Witold ok. 1920 roku przeniósł się wraz z żoną do nowo wybudowanej siedziby w Dębowicach. Młodszy Stanisław odziedziczył Głębokie, w którym mieszkał wraz z żoną Jadwigą z Karwowskich, córką właściciela Grodnej koło Borysławic, do wybuchu II wojny światowej.

Po wojnie majątek został rozparcelowany. Dwór z przyległym parkiem wydzielony został w tzw. „resztówkę” i pozostał w zasobach Państwowego Funduszu Ziemi. Przez krótki czas w dworze zamieszkiwali robotnicy dworscy. W 1948 r. dwór został przeznaczony na siedzibę szkoły podstawowej, co niewątpliwie miało wpływ na przetrwanie obiektu w dobrym stanie do obecnych czasów.

Dwór usytuowany jest w północnej części założenia parkowego, zwrócony fasadą w kierunku południowym. Budynek murowany, jednokondygnacyjny, podpiwniczony, z częściowo użytkowym poddaszem, posadowiony pierwotnie na planie prostokąta, obecnie na planie litery C z dobudowanymi skrzydłami od strony wschodniej i zachodniej. Elewacja południowa korpusu głównego z centralnym portykiem wspartym na czterech kwadratowych filarach i dwóch pilastrach z tarasem w kondygnacji poddasza zabezpieczonym tralkową balustradą. Budynek główny nakryty dachem dwuspadowym, skrzydła boczne dachami trójspadowymi. Dachy kryte papą. Elewacje zdobione profilowanymi gzymsami.

W latach 1993 –1994 przeprowadzono remont kapitalny obiektu (wymiana więźby dachowej i pokrycia, wymiana tynków zewnętrznych i wewnętrznych, stolarki). W 2013 r. zaszła konieczność natychmiastowej wymiany dwudziestoletniego pokrycia dachowego na wszystkich segmentach szkoły. W 2014 r. prowadzono kolejne prace remontowe oraz doposażeniowe wewnątrz budynku powodowane wymogami edukacyjnymi.

Kolejny remont miał miejsce w 2019 r. Wyremontowano główne schody zewnętrzne wraz z gankiem i balkonem, balustrady przy schodach i na balkonie, wymieniono stolarkę okienną, główne drzwi wejściowe, balkonowe oraz boczne w części zachodniej i wschodniej. W dwóch pomieszczeniach strychowych założono drewniane podłogi, wymieniono zniszczone elementy więźby dachowej. W izbie pamięci, w której gromadzone są regionalne pamiątki folkloru wiejskiego odnowiono ściany i sufit. Wyremontowane zostały także trzy pomieszczenia na parterze. Plac przed szkołą został utwardzony i wyłożony kostką.

W 2020 r. wykonano remont nawierzchni pozostałej części placu, traktów komunikacyjnych oraz parkingu przy szkole poprzez rozbiórkę starych wydrenowanych przez wodę deszczową nawierzchni. Poprawiono kanalizację sanitarną, dokonano regulacji pionowej studni, wymieniono włazy żeliwne najazdowe. Ułożono nowe obrzeża i krawężniki oraz kostkę. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym. W okresie powojennym w znacznym stopniu zniekształcony i zaniedbany. Brak specjalistycznej pielęgnacji spowodował znaczne ubytki w drzewostanie. Zatarciu uległ układ komunikacyjny. W latach 2010-2011 przeprowadzono kompleksową rewitalizację założenia parkowego. Usunięto drzewa obumarłe i zagrażające

bezpieczeństwu, przypadkowe nasadzenia topoli, oczyszczono teren z samosiewów, które pojawiły się w drodze naturalnej sukcesji. W drzewostanie przeprowadzono cięcia sanitarno-pielęgnacyjne. Odtworzono ścieżki parkowe, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, założono trawniki, renowacji poddano kompleks wodny. Park wyposażono w elementy niezbędne do jego prawidłowego funkcjonowania – ławki, kosze, oświetlenie. Na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie. W latach 2021-2023, w miejscu dawnych sadów, w części południowo-wschodniej założenia, wybudowano kompleks sportowo-rekreacyjny.

Właścicielem zespołu dworskiego, w którym nadal ma siedzibę szkoła, jest Gmina Olszówka

KRZEWATA – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Zespół dworsko-parkowy usytuowany jest w odległości ok. 1 km na wschód od drogi Kłodawa – Dąbie. Dobra Krzewaty, wraz z folwarkami Józefów i Błędów, należały do rodziny Błędowskich. W okresie powojennym właścicielem dworu, parku i zabudowań gospodarczych była Gminna Spółdzielnia w Błędowie. Od 1995 r. obiekty są własnością prywatną.

Dwór murowany, założony na planie prostokąta, podpiwniczony. Parterowy blok przecina dwukondygnacyjny korpus przechodzący w trójosiowe ryzality zwieńczone naczółkami. Główne wejście od strony zachodniej poprzedzone tarasem z czterema filarami podtrzymującymi balkon. Bogaty detal architektoniczny: profilowane gzymsy, pilastry, boniowanie, profilowane obramienia okien ze zwornikami, trójkątnymi i odcinkowymi naczółkami.

Remont obiektu przeprowadzono w 1969 r. Wymieniono stolarkę okienną, częściowo drzwiową, podłogi. W 1982 r. założono instalację wodno-kanalizacyjną, częściowo odnowiono tynki, naprawiono konstrukcję dachu. Kolejny remont, rozpoczęty w 1996 r. przez nowego właściciela, nie został zakończony. Naprawiono wówczas więźbę dachową, wymieniono pokrycie, skuto zawilgocone i mineralizowane tynki wewnętrzne. Obecnie budynek nie zamieszkały, zabezpieczony.

Park założony w stylu krajobrazowym. Obecnie zredukowany powierzchniowo, z zatartym układem przestrzennym i komunikacyjnym. Duże zmiany zaszły w składzie gatunkowym i rozmieszczeniu drzewostanu, który został znacznie przerzedzony. Z dawnego założenia zieleni zachowały się pojedyncze egzemplarze jesionów i lip oraz szczytkowo aleja grabowa. W parku prowadzone są podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne.

Lodownia w parku – murowana, sklepiona kolebkowo, w całości przysypana ziemią. Wschodnia ściana z wejściem odkryta. Drzwi drewniane, opierzone zewnątrz blachą. Ściany zawilgocone, z wykruszeniami ceglanego lica. Założenie parkowe wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych.

MNIEWO – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Zespół dworsko-parkowy usytuowany na południe od zabudowy wsi, w odległości ok. 800 m od drogi Drzewce – Grabów. Dwór zbudowany w 1860 r. (data na frontonie). Budynek murowany, na wysokim kamiennym cokole, podpiwniczony, parterowy, nakryty niskim dachem dwuspadowym pokrytym blachą. W elewacji wschodniej i zachodniej (frontowej) osiowo umieszczone dwukondygnacyjne ryzality przechodzące w wystawki zamknięte trójkątnymi frontonami. Otwory okienne w ryzalitach zamknięte łukiem pełnym. Skromny

detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów.

Majątek od początku należał do rodziny Zielonków, Tadeusza i Stefanii z Siemieńskich, a następnie ich dzieci: Stanisława, Zygmunta i Marii, którzy gospodarowali tu do wybuchu II wojny światowej. Po wojnie, obiekt częściowo zamieszkały przez dawnych pracowników folwarcznych, pozbawiony remontów, niszczał. Zrujnowany dwór sprzedano w 1985 r. osobie prywatnej.

Nowy właściciel, w latach 1986-1991 przeprowadził remont kapitalny budynku. W trakcie remontu wymieniono część więźby dachowej, blaszane pokrycie dachu, tynki zewnętrzne i wewnętrzne, stolarkę okienną, odnowiono stolarkę drzwiową, przywrócono pierwotny układ pomieszczeń. Obiekt zamieszkały, utrzymany w dobrym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym, obecnie zniekształcony kompozycyjnie i powierzchniowo zredukowany. Głównym elementem podporządkowującym sobie cały układ przestrzenny jest budynek dworu poprzedzony podwyższonym podjazdem, do którego prowadzi aleja grabowa. Dyspozycja przestrzenna wnętrza parku jest nieregularna. Tworzą ją swobodne grupy drzew i krzewów, polany, sad oraz dwa stawy. Nielicznie zachowany starodrzew: dęby, graby, jesiony.

W latach 2002-2005 przeprowadzono rewaloryzację parku. Usunięto drzewa obumarłe, zredukowano podszyt złożony z samosiewów i zdziczałych krzewów, przeprowadzono cięcia sanitarne drzewostanu, odtworzono ogród kwiatowy przed podjazdem, założono trawniki. Zielen została uzupełniona o nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych. W 2008 roku przeprowadzono renowację dużego stawu o powierzchni 0,5 ha. Obiekt na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie.

TOMASZEW – WIATRAK KOŹLAK

Wiatrak zbudowany na przełomie XVIII i XIX w., na obecne miejsce przeniesiony w 1916 r. Po wojnie wyremontowany i użytkowany z przerwami jako młyn elektryczny. Drewniany, konstrukcji szkieletowej, oszalowany deskami w układzie pionowym. Zbudowany na planie kwadratu, ściany odchylone od pionu do wewnątrz. Dach z naczółkiem od strony nawietrznej, pokryty blachą. Szczątki jednej pary śmig.

Obiekt remontowany w 1986 r., obecnie nie użytkowany, w złym stanie technicznym. Własność prywatna.

UMIEŃ – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

Wzniesiony zapewne w 2 poł. XVII w. Jest to budowla drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Kościół orientowany, jednonawowy, z węższymi niższym prezbiterium. Do nawy przylega od północy kwadratowa kaplica, od południa kruchta. Po północnej stronie prezbiterium zakryta ze skłaznikiem. Dachy kryte blachą. Nad dachem góruje wieżyczka na sygnaturkę. Wewnątrz stropy.

Obiekt kilkakrotnie restaurowany. W latach 1994-1998 wzmocniono fundamenty, wymieniono drewnianą podwalinę, wykonano nowy strop w nawie, oszalowano ściany, wymieniono stolarkę okienną. Gruntowne prace remontowo-konserwatorskie przeprowadzono w latach 2024-2025. Wykonano m.in. remont fundamentów, drenaż i opaskę z otoczków w pełnym obwodzie ścian, wymianę podwaliny, wzmocnienie stropów z częściową wymianą

belek stropowych, remont ścian zrębowych, nowe deskowane szalowanie zewnętrzne, remont więźby dachowej, nowe gontowe pokrycie dachu, nowe obróbki blacharskie, rynny i rury spustowe, instalację odgromową, nową stolarkę okienną, konserwację głównych drzwi w elewacji zachodniej.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Olszówka nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze. Na pożary, kradzieże, akty wandalizmu narażone są głównie zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych. Dużym zagrożeniem dla zabytków ruchomych są także zaniedbania obiektów przez brak sprawowania nad nimi opieki, zaniechania wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły

budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane, układy ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i folwarczną, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Najgorsze są niszczące formy eksploatacji i użytkowania mające charakter rabunkowy, jak np. wykorzystywanie parku jako terenu pastwiskowego, składowiskowego lub miejsca wyrębu w celu pozyskiwania drewna. Niekorzystne jest także wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku, wśród których do najczęściej spotykanych zaliczyć można niewłaściwie lokalizowane i zakładane boiska sportowe, parkingi, ujęcia wody itp. W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Olszówka wykonała w 2012 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2012 r. wykonana została gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Olszówka na lata 2026-2029” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych

- i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
 - opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
 - udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
 - współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - organizacja i udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
 - organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
 - popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
 - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
 - popularyzowanie idei społecznej opieki nad zabytkami i jej znaczenia w kształtowaniu kapitału społecznego wspólnot lokalnych.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy Olszówka; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XV/89/2020 Rady Gminy Olszówka z dnia 27 marca 2020 r.,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytkach nie będących własnością Gminy Olszówka,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej, (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki,

oświetlenie),

- sukcesywne prace naprawcze mające na celu utrzymanie prawidłowego stanu technicznego dworu w Głębokiem,
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie parku w Głębokiem, uzupełnianie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów najcenniejszych ze względu na zachowanie dziedzictwa kulturowego.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo,
- zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach, warsztatach, pokazach promujących dawne zawody i rękodzieło, organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, organizacje pozarządowe, izby rzemieślnicze, muzea etnograficzne, skanseny itp.,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową ofertą turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyzno krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory krajobrazowe równinnej Gminy Olszówka, dobry klimat z przewagą ciepłych dni, dostępność komunikacyjna, położenie na styku województw, brak uciążliwego przemysłu,

cenne zabytki architektury, w tym budownictwo drewniane stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego – kościół w Umieniu, wiatrak w Tomaszewie, ślady wielokulturowości, znane postaci historyczne, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo. Zrealizować się tu mogą pasje poznawcze historyków, pasjonatów, turystów, dla których miejscowość, jej historia, lokalny koloryt tworzony przez miejscowe społeczności, jest czymś ważnym. Gmina jest też integralnie powiązana z gminami sąsiednimi. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, a współpraca w ramach Lokalnej Grupy Działania „Solna Dolina” z siedzibą w Kłodawie, przynosi wymierne korzyści np. wsparcie różnych imprez, warsztatów integrujących mieszkańców, promocję lokalnych kulinariów i inne zadania. Solna Dolina może też partycypować w utworzeniu szlaku turystycznego, którego, jak dotąd jest brak na terenie gminy. Zatem warto byłoby we współpracy z sąsiednimi gminami utworzyć turystyczny szlak kulturowy, np.:

- drewniany kościół w Umieniu mógłby zostać włączony w szlak kościołów drewnianych *„Piękno ukryte w drewnie”* – w sąsiednich gminach drewniane kościoły znajdują się w Grzegorzewie, Dębach Szlacheckich, Dębnie Poprobszczowskim, Boryslawicach Kościelnych, Białkowie Kościelnym, Chodowie i kaplica bł. Bogumiła w Dobrowie;
- ziemiańskie rezydencje i ich wielu zasłużonych w historii regionu mieszkańców to materiał na utworzenie szlaku *„architektura rezydencjonalna i znane rody regionu kłodawskiego”*.

Szlaki te byłyby również przykładem współdziałania między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych.

Warto odnotować, iż przy świetlicy wiejskiej w Krzewacie stworzono miejsce poświęcone tradycji społeczności lokalnej i założono *miniszlak dawnych zawodów*, będący ekspozycją maszyn i urządzeń, wykorzystywanych przez minione pokolenia w pracach charakterystycznych dla tutejszej społeczności. Widoczne indywidualne spacerunki mieszkańców z kijkami, wskazują na ewentualne wyznaczanie tras *nordic walking*.

Gmina mogłaby także wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie - łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość.

To tylko niektóre z możliwości wypromowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem

wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Przy pomocy organizacji pozarządowych i LGD „Solna Dolina”, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i konserwatorem zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie, szczególnie przy drewnianym kościele w Umieniu czy oznakowanie nieczynnych cmentarzy ewangelickich.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Rozwój na terenie gminy agroturystyki, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, to byłby oczywisty atut, również zachęta do korzystania z uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Olszówka wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:
 - uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
 - edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
 - współpraca z organizacjami społecznymi.
4. Koordynacja i kontrola
 - gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
 - utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
 - wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków

- archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
 - 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
 - 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie m.in. z następujących źródeł:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót

budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

5. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

6. Powiat Kolski

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Kolskiego określone zostały w Uchwale Nr XLVII/236/2006 Rady Powiatu Kolskiego z dnia 25 maja 2006 r.

7. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

Fundusze na ochronę zabytków pozyskać można w ramach 3 zidentyfikowanych celów szczegółowych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego. W ramach celu szczegółowego Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego.
2. Konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
3. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
4. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).

5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury.

Finansowanie dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie także przez cel szczegółowy Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR), a zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na zdegradowanych obszarach m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (ZIT, IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

Ponadto finansowanie dziedzictwa kulturowego nastąpi w ramach celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR). Zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na wiejskich obszarach zdegradowanych m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

8. Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Dotacje zostaną przeznaczone na infrastrukturę kultury i turystyki kulturowej. W ramach działań będą wspierane inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Osiągnięcie ww. celu zostanie zapewnione poprzez wsparcie w dwóch obszarach:

1. Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
2. Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.